

povabilu krške škofije niso vrnili v matično škofijo.

Objava arhivskega gradiva je navadno namenjena temu, da se "ponudi" zgodovinarjem v obdelavo. Ob-
ravnavana izdaja virov pa je nekoliko drugačna, zgo-
dovinarju sicer ponuja mnogo prostora za obdelavo, a
z reprezentativnim izborom v veliki meri že sama sebi
riše svojo zgodbo. Delo je zelo zanimivo tako z vidika
nacionalne kot tudi z vidika cerkvene zgodovine.
Poleg medvojnega preganjanja slovenske duhovščine
dobro osvetljuje stališče slovenskih duhovnikov in
vodstva škofije Krka do nacionalnega vprašanja, ter
njun medsebojni odnos. Ta tematika doslej ni bila
deležna natančnejše obravnave, oziroma je tavalna na
obrobju zgodovinskih raziskav, a bila mnogokrat tarča
različnih manipuliranj, še posebej glede vloge škofa
Hefterja. Slovenski duhovnik je bil na Koroškem
steber slovenstva, "odhod" velikega števila duhov-
nikov pa je pomenil hud udarec za slovensko narodno
telo na Koroškem, ki ga v naslednjih letih kljub
duhovniškemu naraščanju niso mogli nadomestiti. Go-
vor o "koroškem vprašanju" je s slovenske perspektive
vedno pomešan z neko "boljo o izgubi zibelke
slovenstva", a glede "diagnoze" te boli velja pritrditi
Igorju Grdini: "Celo medicina se včasih sooča s
fenomenom, da že zdavnaj neobstoječi ud še vedno
povzroča bolečine ... Koroško vprašanje je konser-
virano: zadeva zgodovino, ne prihodnosti."¹

Blaž Otrin

**Branko Reisp, Redki stari tiski, Slovenska ma-
tica, Ljubljana 2001, 224 strani**

Dr. Branko Reisp je kot zgodovinar in dolgoletni
predstojnik Knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani
eden najboljših poznavalcev razvojne poti slovenske
knjige od Primoža Trubarja do naših dni. Področja, s
katerimi se je največ ukvarjal, so prvi začetki in šir-
jenje tiskarstva in pozneje tudi knjigotrštva na Sloven-
skem, življenje in delo polihistorja Janeza Vajkarda
Valvasorja ter pomen in vloga gradov kot dragocenih
spomenikov kulturne dediščine na naših tleh. Te tri
temeljne teme je v številnih raziskavah in študijah
povezoval in prepletal ter na njih utemeljeval tudi
svoje analize nekaterih drugih pomembnejših dosež-
kov našega tiskarstva, založništva, pa tudi knjigotrštva
v novejšem času.

Večina Reispovih raziskav je najtesneje povezana
z njegovim delovanjem v eni najstarejših in naj-
bogatejših znanstvenih knjižnic na naših tleh, saj je
tam, kot pravi sam, "v neposrednem stiku s primarnimi
dokumenti, na katerih temelji slovenska narodna kul-
tura, dobil spodbudo za raziskovanje starega biblio-
tečnega gradiva". Vsebina pričujoče knjige je zato
prav izbor iz Reispovega dela na teh področjih slo-

venske kulturne in narodne zgodovine; poleg spremnih
besed, strokovnih člankov in drugih spisov, že ob-
javljenih ob različnih priložnostih, prinaša tudi nekaj
doslej še neobjavljenega gradiva.

Na prvo mesto je postavljen, kajpada, Trubarjev
Katekizem iz leta 1550. Med razmišljanjem o tem
prvem temeljnem kamnu slovenskega knjižnega jezika
in slovstva pa avtor seže še dlje nazaj, k znamenitemu
nemškemu letaku z bojnimi vzkliki uporniških slo-
venskih kmetov iz leta 1515. Temu letaku s prvimi
natisnjenimi slovenskimi besedami, zlasti tistemu od
dveh ohranjenih primerkov, ki je našel pot v rokopisno
zbirko NUK, posveti posebno pozornost. Ker gre za
osamljen primer, ga ne poveže z razvojem slovenske
tiskane besede, ga pa natančno opiše, tako kot z
bibliotekarsko natančnostjo v vseh razsežnostih pred-
stavi tudi prvo Trubarjevo delo.

V drugem poglavju dr. Reisp piše o knjigah diplo-
mata Sigismunda Herbersteina. Predstavi ga kot uspeš-
nega vojščaka in neutrudnega popotnika, ki mu je
zlasti v njegovih misijah na vzhodu pomagalo znanje
slovenščine. Njegov potopis po Rusiji *Rerum Mosco-
vitarum commentarii* iz leta 1549 je doživel veliko
ponatisov in prevodov, zelo odmevna pa je bila tudi
Herbersteinova avtobiografija.

Tretje poglavje govori o prvem ohranjenem ljub-
ljanskem tisku Janeza Mandeljca – o Dalmatinovem
prevodu svetopisemske knjige *Jezus Sirah* – iz leta
1575, osvetli pa tudi pomembno vlogo družine Khisl
iz Fužin pri Ljubljani pri širjenju reformacije in z njo
slovenske tiskane besede na naših tleh. Naslednji
razdelek je ves posvečen knjigotržcu in tiskarju Man-
deljcu, ki je v pičlih šestih letih v Ljubljani natisnil kar
trideset del oziroma petino vseh slovenskih prote-
stantskih tiskov 16. stoletja. Prispevek z izčrpnim pre-
gledom Mandeljčevih izdelkov zaokroža seznam
osemdesetih specialnih bibliografskih enot raziskav
delovanja prve tiskarne na Slovenskem.

Peto poglavje je osredotočeno na nastanek in po-
men Dalmatinove *Biblije*. Avtor navede vse oko-
ličine, ki so bodisi zavirale bodisi spodbujale pre-
vajanje, zbiranje potrebnega denarja ter potek posa-
meznih delovnih faz v nastajanju te dragocene knjige,
ki je po obliki, z lepim tiskom in dobrimi lesorezi, kot
ugotavlja avtor, prekosila vse druge slovenske knjige
16. stoletja.

V naslednjih dveh poglavjih Branko Reisp pred-
stavlja zanimive neknjižne tiske, ki jih hrani knjižnica
Narodnega muzeja, najprej tako imenovane karte-
le – pozive na viteški turnir leta 1652 v Ljubljani – in nato
še dva letaka z opisom sončnega mrka, svojevrstna
predhodnika današnjih časopisnih novic.

Osmo poglavje govori o izjemno bogati nekdanji
knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani
ter o njeni usodi po ljubljanskem potresu leta 1895, ko
so knjige iz poškodovane knežje palače preselili v
Zgornjo Avstrijo ter nato pred dvajsetimi leti večji del
inkunabul ter tiskov iz 16. in 17. stoletja ter drugih
dragocenosti, med njimi tudi Dalmatinovo *Biblijo* kot
edino slovensko knjigo, prodali na dražbi v Londonu.

Kratkemu poglavju o Mayrjevem knjigotrškem
katalogu iz leta 1678, katerega edini primerek prav

¹ Igor Grdina: "Nekaj misli o Koroški kot slovenski boli", str.
291, v: *Koroški Slovenci 1900-2000*; Mohorjeva založba, Ce-
lovec-Ljubljana-Dunaj, 2000/2001.

tako hrani Narodni muzej Slovenije v Ljubljani, sledi pregled izdaj polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja. Reisp najprej opiše družinske korenine in življenjsko pot tega izjemno izobraženega in ustvarjalnega, delovnega in požrtvovalnega raziskovalca, nato pa drugega za drugim naniza še opise njegovih poglobitvenih knjižnih del, ki so naše kraje in ljudi prek naravnih znamenitosti prvič prepoznavno vpisala v evropski zemljevid.

V poglavju Čas slovenskih baročnih pridigarjev Reisp v prvi vrsti osvetli delovanje Janeza Svetokriškega in ob njem tudi pridige patra Rogerija Ljubljanskega in Jerneja Basarja ter njihovih predhodnikov in sodobnikov. Ob bok jim postavi za razvoj slovenskega knjižnega jezika pomembne tiskarje in založnike, zlasti Janeza Krstnika Mayrja ter člane Academiae operosorum Labacensium.

V naslednjem poglavju se Reisp izčrpnje loti še svoje tretje priljubljene teme: razmaha tiskarstva na Slovenskem. Pod drobnogled vzame Ljubljano v letih 1678-1746, torej obdobje delovanja Janeza Krstnika Mayrja in njegovih dedičev. Sledi poglavje o velikem zemljevidu Kranjske Janeza Dizme Florijančiča (1744), temu pa beseda o najstarejšem tiskanem uradnem razglasu na Slovenskem – patentu Marije Terezije o odpravi nekaterih praznikov (1754).

Petnajsto poglavje predstavlja monografijo o Cerkniskem jezeru, ki jo je napisal Franc Anton Steinberg, nadaljevalec Valvasorjevih raziskav. Zatem se Reisp znova vrne k tiskarstvu, in sicer najprej k številnim jezuitskim tiskom 17. in 18. stoletja, ki jih hrani knjižnica Narodnega muzeja, in nato – po poglavju o prvih slovenskih koledarjih in pratikah – še k slovenskim tiskom iz obdobja napoleonskih vojn.

Kratkemu poglavju o prvi samostojno tiskani diplomatski listini – tako imenovani luénavillski mirovni pogodbi iz leta 1801 – v slovenskem prevodu sledi izčrpna predstavitev knjigotrškega prospekta o izidu Vodnikovih *Pesmi za pokušino*. V enainvajsetem poglavju dr. Reisp piše o brambovskih pesmih Jožefa Lipolda, v nadaljevanju pa o besedilih koroškega bukvnika Andreja Šusterja Drabosnjaka.

V zadnjih treh poglavjih se avtor najprej ustavi ob vedutih Kranjske risarja, litografa in založnika Jožefa Wagnerja, ki je sicer večino svojih topografskih in drugih del posvetil Koroški. Predzadnje poglavje je namenjeno orisu tiskarstva v Sloveniji od srede 18. do začetka 20. stoletja, v kratkem sklepnem sestavku pa dr. Reisp spregovori še o starih knjižnih vezavah.

Zbrana besedila v širokem loku zajamejo različna področja naše natisnjene kulturne dediščine ter pričajo o Reispovem izjemnem poznavanju zlasti starejših piscev in tiskarjev na naših tleh. Spremljajo jih črno-bele reprodukcije starih tiskov, o katerih teče beseda.

Iztok Hlich

Sigismund Herberstein, Moskovski zapiski. Ponatis izdaje iz leta 1951 z dodano spremno besedo Vaska Simonitija, Slovenska matica, Ljubljana 2001, 290 strani

Slovenska matica v Ljubljani je ob koncu letošnje zime z drugo slovensko izdajo sklenila "praznovanje" 450. obletnice prve izdaje znamenitih Moskovskih zapiskov (*Rerum Moscoviticarum commentarii*) Žige Herbersteina. Predtem je leta 1999 Arhiv Republike Slovenije skupaj s Federalno arhivsko službo Rusije in Ruskim državnim arhivom starih spisov izdal obsežen razstavni katalog, leto pozneje pa v Ljubljani in Moskvi postavil še razstavi z naslovom "Žiga Herberstein – odkritelj Rusije. 16. stoletje v Rusiji in slovenskih deželah". Novo izdajo Moskovskih zapiskov sestavljata nespremenjen ponatis prve slovenske izdaje, ki jo je prevedel in z opombami opremil Ludovik Modest Golia (str. 7-275), in kratka, a posrečena spremna beseda Vaska Simonitija z naslovom Umetnost pogajanja in neizprosost oblasti (str. 277-287).

Žiga (Sigismund, Si(e)gmund) Herberstein (1486-1566) se je rodil in zgodnje otroštvo preživel v Vipavi in tam spoznal jezik svojega okolja, slovenščino. Osemletnega je oče poslal v šolo k sorodniku Viljemu Weltzerju, proštu v Krki na Koroškem. Čez dve leti se je Žiga začasno vrnil v Vipavo, leta 1497 pa je, z enajstimi leti v torbi, odšel po znanje na Dunaj. Tam je dve leti obiskoval mestno šolo pri Sv. Štefanu, se leta 1499 vpisal na artistično fakulteto dunajske univerze in po borih treh letih dosegel bakalavreat. Svoje formalno izobraževanje je zaokrožil še z obiskovanjem juridične fakultete; pri osemnajstih letih je tako imel za tiste čase več kot izborna izobrazba.

Sukanju peresa je sledilo isto opravilo z orožjem. Uspešno udejstvovanje v vojni z Madžari (1506), predvsem pa v vojni z Benečani, ki je izbruhnila dve leti zatem, je Žigo pripeljalo na dvor; konec leta 1514 ga je cesar odlikoval z vojaškimi častmi, mu podelil viteški udarec in sprejel v dvorni svet, s čimer se je začela Žigova dolgoletna dvorna in diplomatska kariera. Habsburškim vladarjem (Maksimilijanu I., Karlu V. in Ferdinandu I.) je na različne načine služil petinpetdeset (1506-1561), v diplomaciji osemindeset let (1515-1553). V teh letih je opravil devetinšestdeset potovanj k tujim naslovnikom, od tega trinajdeset diplomatskih misij, večinoma povezanih s habsburško vzhodno politiko (Poljska-Litva, Češka, Madžarska, turška nevarnost). Bil je na Danskem, v Švici, Španiji, Italiji, dvakrat v Moskvi, večkrat na Poljskem, Češkem in Madžarskem, srečal se je tudi s sultanom Sulejmanom Veličastnim.

Za habsburško diplomacijo tistega časa je bilo značilno, da je v stikih z vzhodnimi deželami, lep primer je ravno Rusija, zaradi znanja ruščini podobne slovenščine angažirala ljudi, ki so prihajali v dvorno službo s slovenskega prostora (Jurij in Hans Thurn, Herberstein, Krištof Ravbar). V stikih z Rusijo si z latinščino, ki je bila sicer univerzalni diplomatski jezik v zahodni in srednji Evropi, ni mogla veliko pomagati. Herberstein je koristnost svojega znanja slovenščine tudi sam na več mestih poudaril. Zgledna izobrazba